

Розділ другий

Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія

Калініна Ольга Сергіївна

Кандидат культурології

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

МІСЦЕ ТА РОЛЬ МІФУ В МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТ.

Стаття присвячена місцю та ролі міфу в масовій культурі ХХ століття. З'ясовано, що міф є ядром культури, типом функціонування культурної програми і виступає як умова культурогенезу. Розглянуто основні функції міфу, його значення у формуванні масової культури в ХХ столітті. Досліджено та показано, що у культурі ХХ століття з'явилися нові феномени, які, з одного боку, відтворюють сутнісні характеристики архаїчного міфу, а з іншого, асимілюють останні досягнення філософії, науки, релігії та мистецтва. Звернуто увагу на групи населення, які охоплюють сучасні міфи. Продемонстровано, що масова культура стала індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Зазначено, що сучасна реклама тісно пов'язана з первісними формами релігійних вірувань. З'ясовано значний вплив міфів на політичне життя, оскільки механізм ідеологічного впливу також аналогічний механізму впливу міфу. Ключові слова: міф, масова культура, акультурація, асиміляція і транскультурна інверсія.

Актуальність проблеми дослідження. Міфи – незмінна складова людської культури. Часто ми сприймаємо «міф» як об'єднане поєднання з далеким минулим. Але міфи виникають в громадській думці постійно. В науці прийнято розділяти архаїчні і сучасні міфи. Вважається, що в цілому культура рухається від міфу до логосу, тобто від вигадки й умовності до знання, до закону. В цьому плані в сучасній масовій культурі міф грає архаїчну роль, а його цінності і ідеали мають рудиментарні значення. Звичайно, сучасна міфологія не дорівнює архаїчній вже хоча б тому, що існує вона поруч з позитивним знанням, яке бурхливо розвивається, з арсеналу якого має можливість черпати матеріал для побудови своїх образів і аргументів [[3, с. 68]. Міф – найбільш давня з існуючих система цінностей. Інтерпретуючи існуючі цінності культури через ідею «героїчного», міф дозволяє загострювати і підкреслювати той або інакший аспект цінності у масовій культурі.

Постановка проблеми. Сучасна людина вважає себе раціональною істотою, життя і діяльність якої вельми далекі від міфу. Разом з тим всі наші уявлення про навколишній світ, незалежно від нашого бажання, на несвідомому рівні носять міфологічний характер. Інтерес до міфу загострюється в переломні моменти історії, у часи криз і потрясінь, якими було насичене ХХ століття. Саме тому постає питання дослідження місця та ролі міфу в масовій культурі саме цього часового періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В теоретичному осмисленні феномена «міфу» найбільш плідним виявилось ХХ століття. В цей період виникли підходи, які розкрили деякі його складові, які раніше не фіксувалися: зв'язок міфу з латентними структурами людського свідомості (З. Фрейд, К. Г. Юнг), його невіділеність з культури, де він розуміється як замкнута символічна форма (Е. Кассирер), його домінуюча роль в встановленні гармонії між людиною, природою і соціумом (Д. Фрезер, Б. Малиновський). Сучасні дослідники Е. М. Мелетінській, В. М. Найдиш, К. А. Богданов, С. Ю. Неклюдов, Н. Г. Брагіна та інші акцентують увагу на тому, що і в сучасний час міфи складають невід'ємну частину масової культури.

Мета дослідження. Розглянути основні функції міфу, його значення у формуванні масової культури в ХХ столітті, з'ясувати ознаки міфу та його вплив на масову свідомість. Окреслити міфологічні прийоми, які використовуються для поширення масової культури та її продуктів. Звернути увагу на групи населення, які охоплюють сучасні міфи. Продемонструвати, що масова культура стала індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Вказати на тісний зв'язок міфу і політики.

Виклад основного матеріалу. Міф становить невід'ємну частину будь-якого типу культури – як у стадії його становлення, так і в процесі генези і еволюції властивих даних культурі світоглядних моделей і форм духовно-практичного освоєння явищ. Його роль в процесі культурогенезу незаперечна, оскільки він, будучи ядром культури, програмує подальший хід розвитку культури і її динаміку. У цьому полягає його глибока онтологічна сутність і функціональна спрямованість [7, с. 73].

Розглядаючи міф, як ядро культури, тип функціонування культурної програми, необхідно визначити його основні функції в масовій культурі ХХ століття (табл. 1) [4, с. 375].

Таблиця 1

Функція міфу	За що відповідає
Соціально-інтегративна функція	Відповідає за організацію цілісності колективу через самоідентифікацію індивіда із соціальною спільнотою, з державою, природою, історичними подіями заради усвідомлення себе частиною єдиного живого організму.
Нормативно-регуляторна функція	Закріплює традиціоналізм як норму постійності колективних міфів, спрямована на виправдання існуючих ритуалів і норм.
Сакральна функція	Створює на основі колективно-несвідомої творчості обнадійливу картину світу, яка цілісно заповнює свідомість людини, оскільки містить заряд надприродного, уявлення про потойбічне, наділене магічною силою.
Мнемонічна функція	Сприяє збереженню культурних стереотипів, забезпечує асоціативно-несвідоме спілкування людини зі світом як носія колективної традиції, думки, цінностей.
Моделююча функція	Відповідає за побудову символічно-знакової системи дійсності та за моделювання в ній усіх міфологічних
Аксіологічна функція	Пропонує правила соціальної поведінки, зумовлює систему ціннісних орієнтацій, полегшує переживання стресів.
Телеологічна функція	Пропонує комплекс певних цілей і завдань, сенсів життя та діяльності соціальної спільноти.
Праксеологічна функція	Відповідає за підтримання та реконструкцію етичної та соціальної рівноваги в суспільстві засобами ритуалу, звичаю, обряду, магії, гадання.
Ідеологічна, або ідеолого-прагматична функція	Забезпечує легітимізацію систем влади, соціально-політичних інституцій. Виступає як метод і зміст ідеологічного впливу на суспільну свідомість.
Комунікативна функція	Відповідає за сугестивний характер колективного спілкування. Визначає стиль спілкування та створює маніпулятивні схеми, що керують свідомістю суспільства.
Медитативна функція	Потрібна для виправдання та існування «інтуїтивного знання» життя.
Естетична функція	Забезпечує мистецтво змістовними образами, по-новому розкриваючи багатство людських стосунків.
Мобілізаційна функція	Надихає людей впевненістю та ентузіазмом у колективній діяльності.
Компенсаторна або соціально-компенсаторна функція	Постає засобом втішання, заміщення, реалізації та вдоволення потреб, які реально, зазвичай, недосяжні. Обнадіює індивіда і цим створює, хай ненадовго, стан психологічного комфорту.

Міфологічні компоненти можна виявити в будь-якій сфері культури: в релігії, в мистецтві, особливо орієнтованому на масового споживача, в політиці, і навіть в науці. У культурі з'явилися нові феномени, які, з одного боку, відтворюють сутнісні характеристики архаїчного міфу, а з іншого, асимілюють останні досягнення філософії, науки, релігії та мистецтва. Однак саме грандіозне поле дії міфології, безперечно, – масова культура, породжена мас-медіа:

- масова свідомість по суті своєї міфічна;
 - засоби масової комунікації виконують об'єднуючу роль, збираючи людей в «глобальному селі», де кожна людина є як споживачем, так і співучасником телевізійного міфотворчості, яка формує всі основні типи і суспільно-культурного життя;
 - масова свідомість, тяжіє до колективного несвідомого, глибокому психологічному впливу з боку ЗМІ
 - знаряддям впливу виступають створювані і поширювані засобами масової інформації сучасні міфи.
- Тому висновок про те, що «Масова культура стала індустрією по виробництву міфів» представляється цілком логічним [6, с. 159].

Дослідники міфу говорять про те, що стати міфом може все: історія, література, наука, дуже важко класифікувати «все». Окремо виділяється група міфів масового свідомості – міфи, існуючі в об'єднаному свідомості великої кількості людей. А. Л. Топорков говорить [9] про те, що сучасні міфи охоплюють не все суспільство в цілому, а окремі групи населення, і на основі цього виділяє чотири види міфів:

1. Міфи політичного і громадського життя, які створюються політиками, партіями та ЗМІ.
2. Релігійні та етнічні міфи, пов'язані з самоідентифікацією етносу або віруючих.
3. Міфи, пов'язані з «позарелігійними віруваннями».
4. Міфи масової культури, в центрі яких стоїть міф про Америку.

Соціально-економічні, соціокультурні процеси ХХ століття, які полягали в глобалізації економіки і культури, політика мультикультурності, розмивання національної ідентичності та традиційних цінностей, привели до формування уніфікованих і вестернізованих цінностей, появи феномена масової людини, яка легко піддається впливу на свою свідомість з боку будь-яких зовнішніх сил. Таким чином, можна констатувати, що з посиленням ролі засобів масової інформації на формування світогляду і системи цінностей людей відбулася не просто реанімація, але і зростання ролі міфу. Притому міфологія виступає як найважливіший компонент системи управління суспільною свідомістю, формування державної ідеології, підтримки соціального порядку.

Становлення суспільства споживання викликало до життя нові форми міфотворчості, пов'язані з маніпуляцією суспільною свідомістю заради просування товарів, покликані стимулювати споживання

конкретних продуктів, створювати привабливий імідж будь-якого політичного лідера або чергової зірки шоу-бізнесу – рекламу. Індустрія дозвілля і розваг, шоу-бізнес, кіноіндустрія вносять свої специфічні елементи в рамки діючих міфологій [5, с. 123]. Все це дає підставу стверджувати, що по архаїчним моделям, що відомі з глибини століть, в сучасній політиці та ідеології відтворюються старі міфи в нових соціальних і національних оболонках.

Сучасна масова культура стала не тільки індустрією розваги, а й індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Для мільйонів людей штучний світ кінематографа і став не менш реальним, ніж навколишній світ, який оточує їх в повсякденному житті. Будучи інструментами колективного міфотворчості, вони виконують своє завдання вельми ефективно [1, с. 59].

Трилери і фільми жахів грають на архаїчних страхах, де персонажі вступають в боротьбу з силами хаосу. Людство періодично готується до кінця світу (які пов'язані з радикальними змінами в навколишньому світі, що відбуваються на очах одного покоління людей). Отримує розвиток фольклорна свідомість, що відтворює міфічні історії про НЛО, про древні цивілізації над людьми, про таємничі знаки, про вселенську містичні секретну зброю, про таємні ордені і есхатологічні знамення і т. п.

Сьогодні міфологічне знання навіть не протистоїть науці, а органічно вплітається в науковий інститут, викликаючи нарікання лише з боку вчених, які дотримуються радикальних раціональних поглядів.

Першопрохідці квазінаукової міфотворчості, серед яких є люди з системи науково-раціонального знання, науковці із ступенями і званнями намагаються видати свою діяльність за особливу вищу форму пізнання, яка нібито здатна найближчим часом замінити традиційні наукові системи експериментального і теоретичного пошуку. В епоху релятивізму і плюралізму наука не змогла поставити світоглядний або методологічний бар'єр для міфологічної свідомості, і виступила сприятливим середовищем для інтеграції сучасної міфотворчості.

Квазінаукова міфотворчість, що склалася на межі між фольклором, науковою картиною світу і повсякденною свідомістю, орієнтована не стільки на пізнання світу (природних або «містичних», надприродних його сторін), скільки на множення, проліферацію способів переживання світу людиною, і тому належить не пізнавальному, а скоріше, ціннісно-естетичному відношенню людини до світу [2, с. 8]. Діапазон міфотворчості розкинувся від примітивної побутової магії до складних наукоподібних астрологічних системних розрахунків.

Слід зауважити, що міф у XX столітті також виступав як засіб втіхи, заміщення і поповнення відсутнього. Він облаштовував людину і тим самим створював, нехай навіть ненадовго, стан психологічного комфорту. Сильний емоційний вплив збільшує компенсаторну здатність міфу, де людина ототожнює реальний і уявний світ, бажане і дійсне. Обмеженість соціальних можливостей людини в XX столітті, страх перед завтрашнім днем, як у Стародавньому світі – страх перед незрозумілим і таємничим в світі природи, призводять до необхідності адаптації до навколишньої дійсності через міфічні уявлення.

Необхідно зазначити, що сучасна реклама тісно пов'язана з первісними формами релігійних вірувань. Тотемізм, наприклад, лежить в основі процедури позиціонування – виділення соціального шару, для якого адресно створюються соціальні міфи. Як зазначає Дж. Бігнел [10, с. 62], мета реклами – включити нас в її структуру значень, спонукати до участі в декодування її лінгвістичних і візуальних знаків і отримати задоволення від цієї діяльності декодування. Тому володіння річчю, яка служить емблемою «племени», відповідно до міфологічного принципу «частина дорівнює цілому» означає приналежність до даного соціального співтовариства.

Політична ідеологія XX століття також нерозривно пов'язана з міфологією не тільки змістовно. Ідеологічна доктрина, щоб бути сприйнятою, повинна прийняти подібну до міфу форму, що полегшує сприйняття її масовою свідомістю. Механізм ідеологічного впливу аналогічний механізму впливу міфу. «Реальність», створювана міфом, дуже схожа з «реальністю» політичною. Наприклад, в архаїчної міфології універсальна схема, в якій герой потрапляє в кризову ситуацію, що загрожує організованому космосу деструкцією і перетворенням в хаос. Перед героєм постає завдання врятувати порядок від руйнування і небуття. Вирішення цього завдання міф описує як поєдинок добра і зла. Така міфологічна схема є звичним сценарієм і для політики.

Технологічно створення політичного іміджу – це створення масового стереотипу, основна вимога до якого – легко сприйматися. Легкість сприйняття досягається відповідністю іміджу, по-перше, миттєвим очікуванням публіки, по-друге, несвідомим архетипів, глибинним міфологічними символами. Найважливіша характеристика іміджу – його адекватність політичній ситуації. Змістовно імідж створюється в залежності від конкретної соціально-політичної ситуації, власних цілей і миттєвих масових очікувань. При побудові іміджу враховуються традиційні уявлення про національного героя, які склалися в культурі, вкорінені в мові і ментальності, на основі яких складаються уявлення про героя політичного [8, с. 43].

Висновки. Таким чином, можна припустити, що міф в у ХХ столітті став ядром масової культури, типом функціонування культурної програми. Це чітко відслідковується в масовій культурі, де міф як основа культурогенеза обумовлює стадії розвитку культури, визначає характер міжкультурних відносин і внутрішньої узгодженості елементів культури. Забезпечуючи «життєдіяльність» культури, міф виконує цілий ряд важливих функцій. В процесі міжкультурних комунікацій і внутрішньої інтеграції культури міф детермінує такі явища, як акультурація, асиміляція і транскультурної інверсії. Міф в процесі свого функціонування використовує стереотипи культури – механізми підвищеної стійкості, за допомогою яких він ретранслює себе в розрізі масової культури і зберігає її цілісність.

Отже, досліджувана проблема вирізняється глибиною, складністю, багатоаспектністю та розкриває широкі перспективи вивчення міфологічного аспекту сучасної масової культури у полідисциплінарному гуманітарному дискурсі.

Джерела

1. Гойман О. Міфологічний аспект сучасної масової культури / Ольга Гойман // Проблеми гуманітарних наук. Філософія. – 2014. – Вип. 33. – С. 54–65.
2. Даниленко Ю. В. Соціальна міфологія як соціокультурний феномен (філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Ю. В. Даниленко. – Київ, 2008. – 13 с.
3. Коблева Э. А. Значение мифа в современном социуме / Э. А. Коблева // Теория и практика общественного развития. – 2009. – № 1. – С. 68–71.
4. Костюк І. Міф як соціокультурний феномен: функціональне навантаження / Ірина Костюк // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2010. – Вип. 21. – С. 367–378.
5. Мирзаханов Д. Г. Мифология и современность / Д. Г. Мирзаханов, А. З. Нурилова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 4 (54). – Ч. 2. – С. 122–125.
6. Притчин А.Н. Миф и реклама / А.Н. Притчин, Б.С. Терemenko // Общественные науки и современность. – 2002. – № 3. – С. 149–163.
7. Сидорович Ю. М. Мифологические основания культуры / Ю. М. Сидорович // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 1. – С. 72–80.
8. Стрельник О. Н. Политический миф: рациональная видимость и иррациональная суть / О.Н. Стрельник // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2012. – № 2. – С. 39–47.
9. Топорков А.Л. Мифы и мифология XX века: традиции и восприятие. URL: <https://www.ruthenia.ru/folklore/toporkov1.htm> (Дата звернення 03.10.2019).
10. Bignell J. Media Semiotics / Jonathan Bignell. – Manchester and New York: Manchester University Press, 2002. – p. 241.

Яковлева Дар'я Михайлівна

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Коваленко Олександр Вікторович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ФЕСТИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОГО ВЕКТОРУ

У даній статті досліджено питання підвищення зацікавленості сферою культури та сучасного культурного простору, у тому числі до фестивальних заходів, що організовують в Сумському регіоні України, встановлюють їх культурний вплив, а також роль фестивального руху у складі культурно-дозвілєвої діяльності. Також в статті проаналізовано окремі риси фестивалів, що організовують у різних регіонах нашої країни, виявлено їх подібність та відмінність. Ключові слова: фестивальний рух, регіональна культурна практика, культурна політика, ціннісні орієнтації учасників.

Зрушення у національно-культурному житті, що почалися після проголошення державної незалежності України, викликали безліч змін в усіх сферах діяльності, у тому числі культурній. Причини цього наступні: дана сфера має важливе значення у житті людини, бо зв'язана з речами, що мають для неї велику роль – відпочинком та його різноманітням, дозволям, позакласною діяльністю дітей, святами та обрядами тощо; культурна сфера є значимою для представлення України на міжнародній арені; за сприяння даної сфери держава вирішує питання, пов'язані із фактом покращення життя в країні, що проявляється у забезпеченні якісної художньої освіти та підвищення кваліфікації працівників, які відповідають за духовне насичення вільного часу населення. Також є інші фактори, що підтверджують важливість даної сфери в сучасному світі та необхідність її підтримки. Для успішної роботи цього механізму має бути кілька чинників: чітко визначений напрям діяльності, наявність спеціалістів, здатних працювати в нових умовах; матеріально-технічне забезпечення для підтримки системи та реалізації дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав те, що незважаючи на незаперечні переваги фестивальної діяльності, фахових досліджень даного феномену дуже мало, особливо таких, які пов'язані із регіональними особливостями. Серед спеціальної літератури, присвяченої означеній проблематиці, є декілька наукових праць С. Віткалова [3, 4], статті з регіональної культурно-мистецької проблематики авторів С. Бугай та Є. Щепанського [2], в яких тією чи іншою мірою порушено ці питання, а також різноманітні розвідки стосовно сутності поняття автора С. Безклубенко [1].